

شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات محور^۱

تاریخ دریافت: ۹۶/۵/۱۴

تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۶

ابراهیم داودی دهاقانی^۲، عبدالله هندیانی^۳، اسماعیل احمدی مقدم^۴، یوسف محمدی مقدم^۵، داود دعاگویان^۶

از صفحه ۸۵ تا ۱۰۲

چکیده

زمینه و هدف: درحالی که شکل ارتکاب جرایم، محیط‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، رشد و تحولات سریعی را تجربه می‌کند، پیشگیری از جرم در برابر اقدام سرکوبگرانه، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است؛ از این رو برنامه‌ریزی برای مدیریت پیشگیری از جرم در عصر اطلاعاتی امروز، ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین هدف این پژوهش شناسایی شاخص‌های برنامه‌ریزی مدیریت پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات محور است.

روش: از نظر هدف پژوهش حاضر کاربردی و از نظر روش پیمایشی است. این پژوهش در دسته پژوهش‌های کیفی جای دارد و با روش تحلیل مضمون اجرا شده است. جامعه پژوهش را خبرگان نیروی انتظامی، وزارت کشور، ستاد کل نیروهای مسلح، سپاه پاسداران، وزارت دفاع و مجلس شورای اسلامی تشکیل دادند و براساس اصل اشباع نظری حجم نمونه به ۲۲ نفر رسید. داده‌ها با مصاحبه‌های کیفی نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شدند و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار «مکس کیودا» نسخه ۱۲/۳ استفاده شد.

یافته‌ها و نتایج: شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی از جرم اطلاعات محور، در قالب ۵ مضمون اصلی و ۳۴ مضمون فرعی شناسایی شدند که عبارتند از: پویای محیطی جرم، تعیین و تبیین مسئله جرم، آمار جرایم، تحلیل‌های عملیاتی مبتنی بر آمار جرایم، علت‌شناسی جرم و تدوین طرح عملیات پیشگیری. استفاده از این شاخص‌ها در برنامه‌ریزی اقدامات پیشگیرانه می‌تواند منجر به اثربخشی بیشتر این برنامه شود.

کلیدواژه‌ها: شاخص‌های برنامه‌ریزی، مدیریت پیشگیری از جرم، پیشگیری انتظامی، رویکرد اطلاعات محور، تحلیل مضمون

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته مدیریت پیشگیری از جرم «ابراهیم داودی» به راهنمایی «عبدالله هندیانی» و مشاوره «اسماعیل احمدی مقدم»، «یوسف محمدی مقدم» و «داود دعاگویان» در دانشکده فرماندهی و ستاد دانشگاه علوم انتظامی امین است.

۲- دانشجوی دکتری مدیریت پیشگیری از جرم و هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، رایانامه: davoodi57@chmail.ir.

۳- دانشیار گروه مدیریت راهبردی دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول)، رایانامه: hendiani.s1343@gmail.com

۴- استادیار گروه مدیریت راهبردی دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه علوم انتظامی امین.

۵- دانشیار گروه مدیریت راهبردی دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه علوم انتظامی امین.

۶- دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشکده علوم و فنون اطلاعات و آگاهی، دانشگاه علوم انتظامی امین.

مقدمه

جهان به شکل بی‌سابقه و معنادار و با آهنگی سریع در سه حوزه مهم یعنی: ۱. تغییر شکل ارتکاب جرایم و ظهور جرایم پیچیده؛ ۲. تحول مستمر محیط‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و ۳. فراگیر شدن فناوری‌های پیشرفته اطلاعات و ارتباطات و ایجاد بسترهای جدید برای بزهکاری، با چالش مواجه شده است (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۳). از آن‌جا که اقدامات پیشگیرانه از جرم، بسیار کارآمدتر و ارزان‌تر از تدابیر سرکوبگرانه و یا درمانی است، برنامه‌های پیشگیری انتظامی از جرم، جایگاه ویژه‌ای را در امر برقراری نظم عمومی و امنیت اجتماعی، به خود اختصاص می‌دهد، از این‌رو، سازمان پلیس باید تلاش کند تا با اجرای راهکارهای علمی و عملی، فرصت ارتکاب جرم را برای بزهکاران به حداقل برساند و از سوی دیگر، با گسترش آموزش‌های عمومی و بالابردن سطح آگاهی آحاد جامعه در زمینه پیشگیری از بزه و بزهکاری، نقش مثبت و تأثیرگذار اقشار مختلف مردم و نهادهای اجتماعی را - که پیش‌شرط ضروری موفقیت تدابیر پیشگیرانه انتظامی است - افزایش دهد (فتح‌اللهی و وروایی، ۱۳۸۸: ۱۹۱). پیشگیری انتظامی در آرزوی تحقق توسعه امنیت پایدار، افق‌هایی را در مقابل دستگاه انتظامی و نهادهای امنیتی پدیدار می‌کند که اقدامات فوری و ضربتی، طرح‌های عملیاتی، الزامات اطلاعاتی و تلاش‌های هدفمند بزه‌پوش، مهم‌ترین ویژگی‌های آن است.

در سخنان مقام معظم رهبری نیز خطاب به دستگاه‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح، معظم له تأکید کرده‌اند که: «باید متناسب با حجم فعالیت دشمنان، تلاش‌ها، اقدامات و نوآوری‌های مؤثری را سازماندهی کرد و با حضور فعال و اشراف اطلاعاتی در بسیاری از حوزه‌ها، از یک طرف موجب ناامن شدن محیط برای مجرمان، تبهکاران و مخالفان نظام و از طرف دیگر، زمینه آرامش و جلب اعتماد مردم و مسئولان را فراهم کرد^۱». همچنین ایشان در سخنان دیگری ویژگی فعالیت‌های اطلاعاتی کشور را بومی بودن آنها برشمردند و فعالیت یک تشکیلات مقتدر، عاقل، دلسوز و برنامه‌ریز را ضامن

۱- سخنان در دیدار مسئولان و کارکنان وزارت اطلاعات، ۱۳۸۹/۱۲/۱۲

اجرای برنامه‌های دولت و گذران زندگی توأم با امنیت و آرامش دانستند و نقش حافظان امنیت کشور در بی‌اثر کردن توطئه‌های گوناگون دشمن را پراهمیت دانسته‌اند.^۱ طی سال‌های اخیر، فرماندهان وقت نیروی انتظامی بر رویکرد اطلاعات محوری تأکید فراوانی داشته‌اند؛ در این میان احمدی مقدم (۱۳۸۹) معتقد است که «مبنای قدرت در آینده داشتن اطلاعات است؛ امروز اساس قدرت در دنیا قدرت نظامی و اقتصادی نیست، علم، دانش و فناوری و اطلاعات ضامن قدرت هستند. در آینده فقط نیروی انسانی ابزار و امکانات نیست، بلکه داشتن اطلاعات رمز موفقیت در انجام ماموریت‌های محوله است». بنابراین اطلاعات، از جمله عناصر مهمی است که یاری‌گر پلیس در انجام سریع و دقیق فرایندهای یادشده است، به عبارت دیگر اطلاعات، یکی از سرمایه‌های باارزشی است که پلیس را در فعالیت‌های پیشگیرانه یاری می‌کند. مدیران پلیس مانند سایر مدیران، در سطحی کلان‌تر و مهم‌تر (به دلیل مقتضای حوزه‌های انتظامی و امنیتی) به صورت مستمر در چارچوب وظایف مدیریتی خود در حال تصمیم‌گیری هستند و با دریافت و پردازش اطلاعات به شناختی دست می‌یابند که براساس آن، گزینه‌های ممکن در حل مسائل مجرمانه را تشخیص داده و برای پیشگیری از جرم و ایجاد نظم و امنیت در جامعه، مناسب‌ترین آنها را انتخاب می‌کنند. این درحالی است که با توسعه و گسترش رویکردهای اطلاعاتی، دوران انتظار پلیس برای تماس مردم و واکنش صرف نسبت به جرم به پایان رسیده و این راهبرد در حال تبدیل شدن به راهبرد «دستگیری حداقلی و پیشگیری از جرم حداکثری» است. شاید بتوان این‌گونه گفت که مدیریت پیشگیری انتظامی از جرم نیازمند توجه به مؤلفه‌های تأثیرگذار آن است تا اثربخشی و کارایی آن را افزایش دهد. مؤلفه برنامه‌ریزی یکی از اساسی‌ترین ارکان فرایند مدیریت پیشگیری انتظامی از جرم است که اگر با اطلاعات محوری همراه شود، قطعاً بازدهی آن دوچندان خواهد شد. برنامه‌ریزی برای مداخله پلیس در اقدامات پیشگیرانه، نیازمند اطلاعاتی است که منجر به موفقیت پلیس در پیشگیری از جرم خواهد شد.

۱- سخنان در دیدار مسئولان و کارکنان وزارت اطلاعات، ۱۳۷۶/۱۰/۰۹

بنابراین مسئله پژوهش حاضر این است که شاخص‌های برنامه‌ریزی در پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات‌محوری چیست؟

اتخاذ رویکرد اطلاعات‌محوری در پیشگیری انتظامی از جرم این اطمینان را به‌وجود می‌آورد که پلیس براساس تحلیل داده‌ها و اطلاعات جرم برنامه‌ریزی کند و بتواند با تکیه بر مدیریت راهبردی و راهبردهای مؤثر انتظامی و هدف قراردادن تمام جرایم و مجرمان جامعه سبب کاهش، پیشگیری و اختلال در جرم و بی‌نظمی‌ها شود. بنابراین اهمیت پژوهش حاضر در آن است که شاخص‌های برنامه‌ریزی در حوزه یادشده را به‌منظور کاهش هزینه‌های جاری پلیس در پیشگیری از جرم و همچنین ارتقای کارایی و اثربخشی برنامه‌ها و اقدام‌های مختلف پلیسی تعیین می‌کند. ضرورت آن زمانی دوچندان می‌شود که امکان ادامه به‌کارگیری رویکردهای پرهزینه و غیرقابل استمرار کنونی وجود نداشته و افزایش روزافزون جرایم و بی‌نظمی‌های کنونی نیز لزوم تغییر رویکرد را غیرقابل اجتناب می‌کند.

پیشینه پژوهش: در این قسمت به برخی پژوهش‌های انجام شده مرتبط با موضوع این پژوهش اشاره می‌شود.

وروایی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود باعنوان «نقش پیشگیرانه پلیس در سیاست جنایی مشارکتی» باهدف بررسی نحوه بهره‌برداری پلیس از مشارکت هرچه وسیع‌تر مردم، تشکل‌های مردمی و نهادهای اجتماعی در مراحل دریافتند که مبانی و اصول بنیادین پیشگیری پلیسی از جرم، الگوهای سازمانی پلیس و سیاست جنایی مشارکتی پیشگیرانه از جرم و مطالعه تطبیقی برنامه‌های مشارکتی پلیس در پیشگیری از جرم موثر اند.

جزینی (۱۳۹۰) طرح پژوهشی باعنوان «الگوی مدیریت ستادی پیشگیری انتظامی از جرم» را با هدف بررسی وظایف مدیر ستادی پیشگیری از جرم در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران اجرا نموده است. این پژوهش نشان داد که مناسب‌ترین برنامه‌ریزی در ستاد پیشگیری از جرم نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران برای هدایت ستادی برحسب زمان از نوع برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت (۱ تا ۳ سال)، برحسب قلمرو، شامل انجام برنامه‌ریزی‌های عملیاتی و تاکتیکی توسط ستادهای واحدهای

صافی و برنامه‌ریزی‌های راهبردی توسط پلیس پیشگیری نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌ریزی جداگانه توسط ستادهای واحدهای صافی و برنامه‌ریزی متمرکز توسط پلیس پیشگیری از جرم نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بوده و برحسب استمرار از نوع برنامه‌ریزی فصلی است.

فرجیها و محمدنسل (۱۳۸۸)، در «مجموعه مقالات کارگروه پیشگیری انتظامی از جرم همایش ملی پیشگیری از جرم» به این یافته‌ها اشاره کرده‌اند: به‌رغم حمایت‌های رسمی از ابزارهای سزاگرایانه پلیسی و قضایی برای کنترل جرم، یافته‌های علمی بیانگر آن است که سازوکارهای تولید نظم و امنیت نه در تهدیدهای متزلزل ابزارهای کیفری، بلکه در بستر اجتماع و قابلیت و ظرفیت‌های موجود در آن نهفته است. نتیجه عملی این یافته‌های علمی تأکید بر کنترل‌پذیر ساختن جرم از رهگذر سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اجتماعی و پرهیز از توسل به ابزارهای کیفری برای تحقق عدالت اجتماعی و نیز ضرورت همگرایی و تعامل بیشتر میان سیاست‌های اجتماعی و سیاست‌های کنترل جرم است.

فرجیها (۱۳۸۸) در مقاله خود با عنوان «پیشگیری انتظامی از جرم؛ الگوهای مشارکتی یا اقتدارگرایانه» اشاره می‌کند که در طول چند دهه اخیر علاقه روزافزونی نسبت به بهره‌گیری از یافته‌های علمی در توسعه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه پیشگیری از جرم و انحراف به وجود آمده است. نتیجه عملی این یافته‌های علمی تأکید بر کنترل‌پذیر ساختن جرم از رهگذر سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اجتماعی و پرهیز از توسل به ابزارهای کیفری برای تحقق عدالت اجتماعی و نیز ضرورت همگرایی و تعامل بیشتر میان سیاست‌های اجتماعی و سیاست‌های کنترل جرم است. منصورآبادی و ابراهیمی (۱۳۸۷) در مقاله خود با عنوان «تحولات مدیریت پیشگیری از جرم» دریافته‌اند که فقدان قانون مشخص در خصوص مدیریت پیشگیری از جرم، پراکندگی و تعدد نهادهای متولی پیشگیری از جرم در ایران، ناهماهنگی بین نهادهای ذی ربط و نیز نبود یک سیاست علمی، هماهنگ و سنجیده در این زمینه در سه حوزه پژوهش، تدوین و اجرا را موجبات هدر رفتن امکانات و ظرفیت‌های سازمان‌ها و نیز خنثی شدن فعالیت‌های بخش‌های مختلف سیاست جنایی در

خصوص پیشگیری از جرم دانسته‌اند. علاوه بر این موارد، محققان گوشزد کرده‌اند که سازماندهی ناقص و پراکنده برنامه‌های پیشگیری از جرم، در یک بستر فکری کاملاً رسمی و دولتی صورت گرفته است، به گونه‌ای که در هیچ یک از این نهادها جایگاهی برای مشارکت مردم و به ویژه سازمان‌های غیردولتی در نظر گرفته نشده است.

میشیلین^۱ (۲۰۱۴) در رساله دکتری خود باعنوان «کاربرد پلیس اطلاعات محور در پیشگیری از جرم توسط پلیس آفریقای جنوبی^۲»، باهدف بررسی کارایی الگوی پلیس اطلاعات محور بر پیشگیری از جرم، دریافته است که رویکرد جامع و متمرکز در جمع‌آوری اطلاعات در پلیس آفریقای جنوبی وجود ندارد و به‌عبارتی افراد خود را برای جمع‌آوری اطلاعات مسئول نمی‌دانند، این درحالی است که پلیس آفریقای جنوبی از اطلاعات در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های پیشگیری و مقابله با جرم استفاده می‌کند و چون اطلاعات مورد استفاده در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های پیشگیری و مقابله با جرم کافی نیست، کاهش جرم در این کشور موفقیت کمی داشته است.

داروچ^۳ (۲۰۰۹) در رساله دکتری خود باعنوان «پلیس اطلاعات محور در نیوزلند^۴»، هدف از پژوهش خود را تحلیل و تشریح رویکرد اطلاعات محوری در پلیس نیوزلند بیان کرده و ادعا کرده است که مشکلات مدیریتی متعددی برای شروع و حفظ این رویکرد جدید وجود دارد. تعهد مدیران بالاتر به اهداف کاهش جرم و جنایت برای پایداری این رویکرد نوآورانه حیاتی است. رهبری تحول‌گرا و مشارکتی و فرایندهای غیررسمی مدیریت، باعث توسعه شتابان این رویکرد می‌شود و بکارگیری مؤثر فناوری، تکنیک‌های مناسب و پیاده‌سازی اجتماعی رویکرد اطلاعات محوری، و توسعه فضای کاری و دوستدار نوآوری نیز از دیگر عوامل کلیدی مؤثر در حمایت از این رویکرد هستند.

1-Patrick Mashiloan

2-The Use of Intelligence-led Policing in Crime Prevention by the South African Police Service

3-Stephen Francis Darroch

4-Intelligence-Led Policing in New Zealand

مبانی نظری

برنامه‌ریزی: برای دست یافتن به هر هدفی، باید قبل از تلاش فیزیکی یا اقدام به کار، تلاش ذهنی یا برنامه‌ریزی صورت گیرد. این تلاش ذهنی شالوده مدیریت را تشکیل می‌دهد (سجادی، ۱۳۹۰: ۱۲۱). برنامه‌ریزی، فرآیند آماده‌سازی برای آینده با تنظیم اهداف و توسعه اقدامات برای انجام رساندن آن‌ها است. مراحل که در این اقدام لحاظ می‌شود عبارت‌اند از: تحقیق و برآورد، مشخص کردن راهبردها و روش‌ها، توسعه سیاست‌ها و فرآیندها و فرموله کردن بودجه‌بندی. تمام مدیران در برنامه‌ریزی درگیر هستند اما دورنما و طبیعت فعالیت‌ها بطور قابل ملاحظه‌ای به سطح سازمانی آنان بستگی دارد (روبرگ و همکاران، ۲۰۰۲: ۹).

امیر مومنان، علی علیه السلام در خصوص اهمیت و ضرورت برنامه‌ریزی می‌فرماید: «بقای مناصب و دولت‌ها به برنامه‌ریزی و چاره‌اندیشی در کارها مربوط است»^۱ (سجادی، ۱۳۹۰: ۱۲۲ به نقل از غررالحکم و درالکلم) و یا «تدبیر کردن پیش از عمل، مانع پشیمانی است»^۲ (مجلسی، ۱۳۷۹: ۳۳۸).

برنامه‌ریزی، بهترین راه در تحقق تصمیم‌گیری اثربخش را فراهم می‌کند و شکست در آن، احتمال بروز مشکلات آینده را افزایش می‌دهد؛ از این رو باید از آن پرهیز کرد. یک برنامه‌ریزی اثربخش می‌تواند بهبود تحلیل مسئله مورد نظر، ارائه اطلاعات بهتر برای تصمیم‌گیری، کمک به روشن شدن اهداف، مقاصد و اولویت‌های سازمان، تخصیص اثربخش تر منابع سازمانی، بهبود هماهنگی و همکاری در سازمان، بهبود عملکرد برنامه، ارائه یک سوی روشن برای اداره پلیس، فراهم‌سازی فرصت کسب حمایت بیشتر عموم مردم، و افزایش تعهد پلیس و کارکنان غیرنظامی را در پی داشته باشد (اسوانسون^۳ و همکاران، ۲۰۰۵: ۶۳۱).

برخی از الزامات کلی برنامه‌های موفق پیشگیری از جرم عبارت‌اند از:

۱. تحلیل، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی دقیق و نظام‌مند برنامه؛

۱- أَمَارَاتُ الدُّوَلِ إِشَاءُ الْحَيْلِ

۲- التَّدْبِيرُ قَبْلَ الْعَمَلِ يُؤْمِنُكَ مِنَ النَّدَمِ

۲. وجود راهبردهای دانایی‌محور با نیروی انسانی و نظام‌های اطلاعاتی مناسب؛
۳. همکاری بین بخشی به‌منظور مهار عوامل چندگانه مرتبط با جرم؛
۴. راهکارهای فراگیر که مشتمل بر هدف‌گیری مناطق جرم‌خیز و نیز توجه به طراحی محیطی در راستای پیشگیری از جرم باشد؛
۵. برنامه‌های پیشگیری در سطح محلی که فرصت‌های ارتکاب جرم را از بین می‌برند؛
۶. همراهی و مشارکت عمومی؛
۷. وجود یک مرکز دائمی و دارای بودجه مشخص و مسئول پیشگیری از جرم (صبوری‌پور، ۱۳۸۸: ۴۷).

بدون شناخت دقیق و کامل مشکل جرم نمی‌توان برای آن برنامه مناسب پیشگیری از جرم تدوین کرد. به‌عنوان مثال اگر پیشگیری از جرم سرقت خودرو به‌عنوان هدف مطرح باشد، لازم است که مؤلفه‌هایی هم‌چون: آمار خودروهای سرقت‌شده در هر منطقه و در سال‌های مختلف؛ مکان‌هایی که سرقت خودرو بیشتر از آنجا انجام می‌شود (پارکینگ‌های عمومی، خیابان، گاراژهای شخصی و نظایر اینها)؛ ویژگی‌های هریک از این مکان‌ها از نظر میزان محافظت، مکان وقوع و نظایر این‌ها؛ میزان آسیب‌پذیری خودروهای مختلف در برابر سرقت؛ درصد کشف و استرداد خودروهای مسروقه؛ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و جامعه‌شناختی سارقان از قبیل میزان تحصیل و محل سکونت و میزان درآمد آنها؛ انگیزه سارقان از سرقت خودروها (که می‌تواند مواردی از قبیل کسب درآمد یا برخورداری از لذت سواری با اتومبیل مسروقه باشد) و ویژگی‌های خودروهای مطلوب سارقان مشخص شوند تا براساس آنها بتوان در مورد برنامه پیشگیری از جرم تصمیم‌گیری صحیحی کرد (فوربس^۱، ۲۰۰۰).

یک برنامه‌ریزی پیشگیرانه می‌تواند شاخص‌های زیر را داشته باشد:

- هدف چیست؟ تعیین هدف مهم‌ترین بخش برنامه‌ریزی است. مدیر پلیس با توجه به جرایم و ناهنجاری‌هایی که مکان تحت سرپرستی را تهدید می‌کند، باید مشخص کند که هدف از برنامه‌ریزی او، پیشگیری از چه نوع جرایمی است؟

- افرادی که به صورت بالقوه آماج جرم‌اند، چه ویژگی‌های جنسیتی، سنی و... دارند؟
 - بزهکارانی که به صورت بالقوه مکان تحت سرپرستی را تهدید می‌کنند، چه ویژگی‌هایی دارند؟

- مخاطبان، مشتریان یا ارباب رجوع مکان تحت بررسی چه ویژگی‌هایی دارند؟
 تحلیل مخاطبان می‌تواند تبیین کند که در صورت مشاهده جرم، آنها قادر به دفاع از دیگر بزه‌دیدگان هستند یا خیر؟ آیا می‌توان روی نظارت طبیعی آنها حساب باز کرد یا خیر؟

- منطقه‌ای که مکان تحت بررسی در آن واقع شده است، چه ویژگی‌هایی دارد؟
 - آیا طراحی محیط مکان مورد نظر موافق با آموزه‌های طراحی محیطی جرم‌ستیز است؟

- برای نیل به اهداف پیشگیرانه چه ابزارها و سازوکارها را در اختیار داریم؟
 - برنامه‌های اجرائی در چه مکان‌ها و زمان‌هایی باید اجرا شود؟ آیا محدودیت‌های زمانی و مکانی دارد یا خیر؟

با پاسخگویی به این پرسش‌ها می‌توان برنامه‌ای مناسب برای پیشگیری از جرایم و ناهنجاری‌ها، طراحی و اجرا کرد (افراسیابی و یاراحمدی، ۱۳۹۱: ۱۶۷).

برنامه‌ریزی اطلاعات محور: اطلاعات موردنیاز در تدوین برنامه‌ها و سیاست‌های پیشگیری از جرم را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

الف- اطلاعات درباره میزان و گستره مشکلات مرتبط با پیشگیری از جرم (کاظمی جویباری، ۱۳۸۸: ۶۰)؛

ب- اطلاعات درباره شناخت علل جرم و بزه‌دیدگی؛ این مسئله مهمی است که بزهکاری‌ها و بزه‌دیدگی‌ها در چه ظرف زمانی و مکانی رخ می‌دهند و چه کسانی در پیدایش آنها نقش دارند؟ پاسخ به این پرسش‌ها به ما کمک می‌کند که درک مناسبی از الگوهای مهم مجرمانه و علل احتمالی آنها به دست آوریم. همچنین با کمک این اطلاعات می‌توان گروه‌های هدف و آسیب‌پذیر را شناسایی کرد و مکان‌هایی که نام آنها با برخی جرائم پیوند خورده را شناخت (ماری، ۱۳۸۳: ۴۵)؛

ج- اطلاعات مرتبط با سیاست‌های فعلی و برنامه‌های موفق؛ قبل از انتخاب و گزینش

پاسخ‌های موردنظر برای مقابله با جرم و مشکلات اجتماعی، باید با برنامه‌ها و خدماتی که در حال حاضر در جامعه وجود دارد آشنا شد و راه‌های بهبود این برنامه‌ها را مورد بررسی قرار داد (مجیدی، ۱۳۸۸: ۴۸).

اطلاعات، به‌منظور برنامه‌ریزی مؤثر و اقدامات بعد از آن، حیاتی هستند. در بسیاری از ادارات پلیس، برنامه‌ریزی بدون درک مشکلات جنایی که حوزه استحفاظی با آن مواجه است و نیز بدون داده‌های عملیاتی کافی صورت می‌گیرد. در این‌گونه موارد، برنامه‌ریزی راهبردی با تجزیه و تحلیل راهبردی یا اطلاعات راهبردی، شباهتی ندارد. بلکه، این حالت فقط به مسائل مالی و محدودیت‌های عملیاتی مربوط است. این نوع برنامه‌ریزی که در اصل یک کار بودجه‌ای است مشکل اصلی آن عدم ارتباط بین مسائل و مشکلات اصلی پیش روی جامعه و روشی است که با آن بودجه‌ها برای رفع این نیازها و مسائل خرج می‌شوند. مدیران اجرایی ادارات پلیسی باید به کار پلیس به دید حرفه‌ای تجاری (تجارت) ^۱ نگاه کنند. در *الگوی اطلاعات ملی* ^۲ بریتانیا آمده است «حرفه پلیس ^۳ یعنی مدیریت موفق کاهش جرم و دیگر مشکلات نیروی‌های پلیسی و عنصر اصلی و اساسی در برنامه‌ریزی موفقیت‌آمیز، شناسایی و درک این موارد است: تصویر درست از حرفه؛ آنچه واقعاً رخ داده است؛ اصل و حدود مشکل؛ روند کار و محلی که تهدیدات اصلی از آن ناشی میشوند». با توسل به این اصول، فرماندهان می‌توانند طرح‌های اجرایی پیشگیرانه را ایجاد کنند که نیازهای جامعه را بر طرف کند. این کار با نگاه صرفاً مدیریتی امکان‌پذیر نیست. تنها راه، همراه شدن با تفکری بنیادی است که اساس آن، اطلاعات و تجزیه و تحلیل است (پترسون ^۴، ۲۰۰۵: ۲۱).

روش‌شناسی پژوهش

از نظر هدف، پژوهش حاضر کاربردی و از نظر روش، پیمایشی است. این پژوهش در دسته پژوهش‌های کیفی جای دارد و با روش تحلیل مضمون اجرا شده است. جامعه پژوهش را خبرگان نیروی انتظامی، وزارت کشور، ستادکل نیروهای مسلح، سپاه

1-Business

2-National Intelligence Model(NIM)

3-The law enforcewout business

4-Peterson

پاسداران، وزارت دفاع و مجلس شورای اسلامی تشکیل دادند و براساس اصل اشباع نظری حجم نمونه به ۲۲ نفر رسید. داده‌ها با مصاحبه‌های کیفی نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شدند و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار «مکس کیودا» نسخه ۱۲/۳ استفاده شد.

برای تایید روایی این پژوهش از روش اعتبار درونی با استفاده از فنون سه‌گانه منابع تاییدگر، کسب اطلاعات دقیق مبتنی بر مفروضات تاییدگر، انتخاب نمونه برای پرمایگی اطلاعات، کنترل‌های اعضا و مشارکت‌کنندگان در مصاحبه بهره گرفته شد. از روش‌های اعتبار بیرونی نیز، فنون توصیف غنی داده‌ها، انتخاب نمونه برای تکرارپذیری نظری، استفاده از رویه‌های ویژه کدگذاری و تحلیل مورد استفاده قرار گرفتند. برای پایایی ابزار پژوهش نیز از روش‌های راتو و پری (۲۰۰۳) شامل قابلیت بازیافت‌پذیری، تاییدپذیری و قابلیت تکرارپذیری و با استفاده از فنون هدایت دقیق جریان مصاحبه برای گردآوری داده‌ها، ایجاد فرایندهای ساخت‌مند برای اجرا و تفسیر مصاحبه‌های هم‌گرا، استفاده از نظرات ارزشمند اساتید آشنا با این حوزه و متخصصان پلیس که در این حوزه خبره و مطلع بودند، هم‌چنین به‌طور هم‌زمان استفاده از مشارکت‌کنندگان در تحلیل و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی: ویژگی‌های شغلی جامعه آماری پژوهش در جدول ۱، ارائه شده است. مصاحبه در بازه زمانی اسفند ۱۳۹۵ تا تیر ۱۳۹۶ انجام شد. خبرگان پژوهش از نظر آگاهی و اطلاع در زمینه پژوهش، افرادی برجسته بوده و می‌توانستند با ارائه اطلاعات دقیق، نمادی از جامعه مورد مطالعه باشند.

جدول ۱: ویژگی‌های شغلی شرکت‌کنندگان در مصاحبه

ردیف	عنوان شغل/مسئولیت	تعداد	درصد فراوانی
۱	عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین	۷	۳۱/۸۲٪
۲	فرماندهان و روسای پلیس	۱۰	۴۵/۴۵٪
۳	مسئولان ستادکل	۲	۹/۰۹٪
۴	عضو هیئت علمی سایر دانشگاه‌ها	۱	۴/۵۵٪
۵	مسئولان وزارت کشور	۲	۹/۰۹٪
	جمع کل	۲۲	۱۰۰٪

یافته‌های استنباطی: در این پژوهش پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، باتوجه به اهداف پژوهش، مفاهیم و مضامین مستخرج از فرایند کدگذاری داده‌های متنی ساماندهی شدند. در این چارچوب ۵ مضمون اصلی درباره شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات‌محوری شناسایی شد. در جدول ۲ و نمودار ۱، یافته‌های این بخش پژوهش ارائه شده‌اند.

جدول ۲. شاخص‌های کلی برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات‌محور

عنوان شاخص	تعداد تکرار	درصد
پوش محیطی جرم	۲۰	۳۲/۷۹
آمار جرایم	۱۴	۲۲/۹۵
علت‌شناسی جرم	۱۲	۱۹/۶۷
تعیین و تبیین مسئله جرم	۸	۱۳/۱۱
تدوین طرح عملیات پیشگیری	۷	۱۱/۴۸
جمع	۶۱	۱۰۰

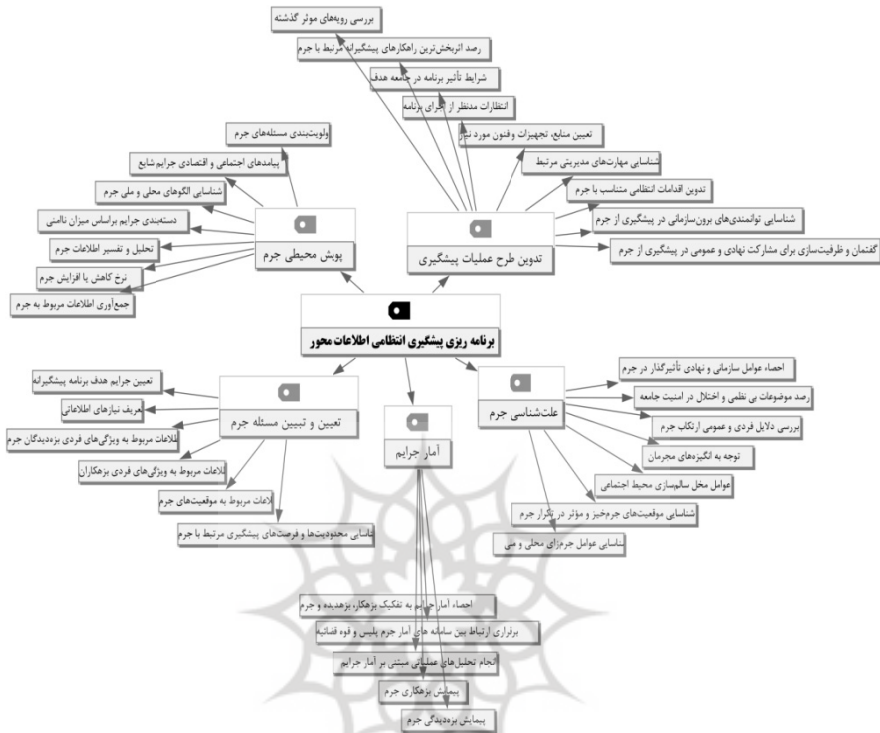
نمودار ۱: شبکه مضامین اصلی شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی اطلاعات‌محور

همانطور که نمودار ۱ نشان می‌دهد، شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی اطلاعات‌محور در قالب ۵ مضمون اصلی شناسایی شد که در ادامه مضامین فرعی آورده شده است:

جدول ۳. مضامین فرعی شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی اطلاعات محور

ردیف	مضمون اصلی	مضمون فرعی
۱	تعیین و تبیین مسئله جرم	۱. تعیین جرایم هدف برنامه پیشگیرانه؛ ۲. تعریف نیازهای اطلاعاتی؛ ۳. اطلاعات مربوط به ویژگی‌های فردی (جنس، سن و...) بزه‌دیدگان جرم؛ ۴. اطلاعات مربوط به ویژگی‌های فردی بزهکاران؛ ۵. اطلاعات مربوط به موقعیت‌های جرم؛ ۶. شناسایی محدودیت‌ها و فرصت‌های پیشگیری مرتبط با جرم.
۲	آمار جرایم	۱. احصاء آمار جرایم به تفکیک بزهکار، بزه‌دیده و جرم؛ ۲. برقراری ارتباط بین سامانه‌های آمار جرم پلیس و قوه قضائیه؛ ۳. انجام تحلیل‌های عملیاتی مبتنی بر آمار جرایم؛ ۴. پیمایش بزهکاری جرم؛ ۵. پیمایش بزه‌دیدگی جرم.
۳	پوش محیطی جرم	۱. جمع‌آوری اطلاعات مربوط به جرم، ۲. نرخ کاهش یا افزایش جرم، ۳. تحلیل و تفسیر اطلاعات جرم، ۴. دسته‌بندی جرایم براساس میزان ناامنی؛ ۵. شناسایی الگوهای محلی و ملی جرم، ۶. پیامدهای اجتماعی و اقتصادی جرایم شایع؛ ۷. اولویت‌بندی مسئله‌های جرم.
۴	علت‌شناسی جرم	۱. شناسایی عوامل جرم‌زای محلی و ملی؛ ۲. شناسایی موقعیت‌های جرم‌خیز و مؤثر در تکرار جرم؛ ۳. عوامل مغل سالم‌سازی محیط اجتماعی؛ ۴. توجه به انگیزه‌های مجرمان؛ ۵. بررسی دلایل فردی و عمومی ارتکاب جرم؛ ۶. رصد موضوعات بی نظمی و اختلال در امنیت جامعه؛ ۷. احصاء عوامل سازمانی و نهادی تأثیرگذار در جرم.
۵	تدوین طرح عملیات پیشگیری	۱. رصد اثربخش‌ترین راهکارهای پیشگیرانه مرتبط با جرم؛ ۲. بررسی رویه‌های مؤثر گذشته؛ ۳. شرایط تأثیر برنامه در جامعه هدف؛ ۴. انتظارات مدنظر از اجرای برنامه؛ ۵. تعیین منابع، تجهیزات و فنون مورد نیاز؛ ۶. شناسایی مهارت‌های مدیریتی مرتبط؛ ۷. تدوین اقدامات انتظامی متناسب با جرم؛ ۸. شناسایی توانمندی‌های برون سازمانی در پیشگیری از جرم؛ ۹. گفت‌وگو و ظرفیت‌سازی برای مشارکت نهادی و عمومی در پیشگیری از جرم.

در نهایت شبکه مضامین شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی اطلاعات محور شامل ۵ مضمون اصلی و ۳۴ مضمون فرعی به صورت نمودار ۲ شکل گرفت.

نمودار ۲: شبکه مضامین اصلی و فرعی شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی اطلاعات محور

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

بحث و نتیجه‌گیری

شناخت شاخص‌های مختلف مدیریت یک نیاز کلیدی محسوب می‌شود. برنامه‌ریزی، به دلیل نقش مؤثر آن در شفاف‌سازی و تسهیل وصول به اهداف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. از طرفی شناخت شاخص‌های برنامه‌ریزی در فرایند مدیریت، ابزاری لازم برای برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاری و دست‌اندرکاران حوزه‌های مدیریتی مختلف است که در صورت تدوین صحیح آن، دستیابی به اهداف را تسهیل می‌کند. همچنین برنامه‌ریزی جایگاه ویژه‌ای در جلوگیری از اشتباهات، پیش‌بینی رویدادها و تصویرسازی از آینده دارد که باعث تصور وضعیت مطلوب در آینده و ایجاد راه‌ها و ابزارهایی برای رسیدن به آن خواهد شد. در حوزه مدیریت پیشگیری انتظامی از جرم نیز، شناسایی شاخص‌های برنامه‌ریزی دربرگیرنده دستاوردی ابزاری برای مدیران این

حوزه است تا بتوانند عالمانه‌تر به اهداف خود دست یابند. در حال حاضر می‌توان گفت برنامه‌ریزی حلقه مفقوده برخی از برنامه‌های پیشگیری از جرم است که در نتیجه آن نتایج مورد انتظار به دست نمی‌آید. از طرفی حجم گسترده اطلاعات و پیچیده شدن برنامه‌ریزی در شرایط کنونی، نیاز به داشتن رویکرد اطلاعاتی در این حوزه را آشکار می‌سازد تا بتوان فرایند برنامه‌ریزی را واقعی‌تر و هوشمندانه‌تر انجام داد. هر یک از ابعاد مدیریت پیشگیری از جرم زنجیره فرایندی را تشکیل می‌دهند که توالی و استمرار آنها مکمل یکدیگرند در عین اینکه این ابعاد خود نیز دارای فرایندهای مستقل در بین مؤلفه‌ها و ابعاد خود هستند. این موضوع زمانی تأیید می‌شود که در تعاریف مدیریت توسط برخی از صاحب‌نظران و اندیشمندان، تعبیر «فرایند» بکار برده می‌شود. در موضوع شناخت شاخص‌های برنامه‌ریزی پیشگیری انتظامی از جرم با رویکرد اطلاعات محوری یافته‌های پژوهش شامل گزاره‌هایی است که از آنها تعبیر به شاخص‌های برنامه‌ریزی شده است و در پنج دسته اصلی تقسیم‌بندی شدند. این شاخص‌ها به صورت متمرکز حول محور پیشگیری انتظامی از جرم و با نگاه و رویکرد اطلاعات محوری سامان یافتند که از این منظر پژوهش‌های مشابهی برای مقایسه با نتایج آنها موجود نبود. شاخص‌های برگرفته از یافته‌های این پژوهش می‌تواند مورد استفاده کارشناسان مربوطه برای برنامه‌ریزی در حوزه‌های مختلف پیشگیری از جرم قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۳). جرم‌شناسی پیشگیری. تهران: انتشارات میزان.
- استونر، جیمز ای. اف؛ فریمن، آر. ادوارد و گیلبرت. دانیال. آر (۱۳۸۲). مدیریت. (علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، مترجمان). تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- افراسیابی، علی و یاراحمدی. مسعود (۱۳۹۱). بررسی راهبردهای طراحی و مدیریت مکان برای پیشگیری وضعی از جرم. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم. ۷ (۲۴)، ۳۳-۴۸.
- جزینی، علیرضا (۱۳۹۰). تعیین مدیریت مطلوب ستادی پیشگیری از جرم. تهران:

- مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری نیروی انتظامی.
- سجادی، سیداحمد (۱۳۹۰). مدیران و فرماندهان شایسته (ویژگی‌های مدیریتی). تهران: انتشارات بازرسی کل نیروی انتظامی.
- صبوری‌پور، مهدی (۱۳۸۸). رویکردی تطبیقی به پیشگیری از جرم. تهران: کمیسیون حقوقی و قضایی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- فتح‌اللهی، سیدسیامک و وروایی، اکبر (۱۳۸۸). رویکرد جامعه‌محور به پیشگیری انتظامی از جرم. مجموعه مقالات کارگروه پیشگیری انتظامی اولین همایش ملی پیشگیری از جرم. تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری نیروی انتظامی.
- فرجیها، محمد (۱۳۸۸). پیشگیری انتظامی از جرم؛ الگوهای مشارکتی یا اقتدارگرایانه. دیپاچه در مجموعه مقالات کارگروه پیشگیری انتظامی اولین همایش ملی پیشگیری از جرم. تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری نیروی انتظامی.
- فرجیها، محمد و محمدنسل. غلامرضا (۱۳۸۸). مجموعه مقالات کارگروه پیشگیری انتظامی از جرم همایش ملی پیشگیری از جرم. تهران: معاونت تربیت و آموزش نیروی انتظامی.
- کاظمی‌جویباری، مهدی (۱۳۸۸). ترس از جرم. مجله حقوقی داور. شماره ۲، ص ۶۰.
- ماری، فیلیپ (۱۳۸۳). کیفر و مدیریت خطرها؛ به سوی عدالتی «محاسبه‌گر» در اروپا. (حسن کاشفی‌اسماعیل‌زاده، مترجم). مجله حقوقی دادگستری. ۴۸ و ۴۹، ۳۶۴-۳۳۱.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۹). بحارالانوار. محمدجواد نجفی (مترجم). تهران: انتشارات اسلامی.
- مجیدی، سیدمحمود (۱۳۸۸). جلوه‌های ظهور حقوق کیفری امنیت‌مدار در فرانسه. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران. ۳۹ (۲)، ۴۸.
- منصورآبادی، عباس و ابراهیمی، شهرام (۱۳۸۷). تحولات مدیریت پیشگیری از جرم. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم. ۳ (۸)، ۹۸-۱۲۳.

- وروایی، اکبر؛ فتح‌اللهی، سیامک و مقیمی، مهدی (۱۳۹۲). نقش پیشگیرانه پلیس در سیاست جنایی مشارکتی، تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری و نشر علامت.

- Darroch, Stephen Francis (2009). Intelligence-Led Policing in New Zealand. Thesis. School of Criminology and Criminal Justice, Faculty of Arts, Griffith University.
- Forbes, Greg (2000). Immobilising the fleet. In Reducing Car Theft: How Low Can We Go? Proceedings of the National Motor Vehicle Theft Reduction Council Conference, Adelaide.
<http://www.aic.gov.au/conferences/cartheft/index.html>.
- Hudzik, John And Cordner, Gray (1983). Planning In Criminal Justice Organizations And Systems. New York: Macmillan.
- Mashiloan, NTJA Patrick (2014). The Use of Intelligence-led Policing in Crime Prevention by the South African Police Service. Dissertation Prepared for the Degree of Doctor of Philosophy, University of South Africa.
- Peterson, Marilyn (2005). Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture. NCJ 210681. Washington, D.C: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Assistance.
- Rao, Sally & Perry, Chad (2003), Convergent interviewing to build a theory in under-researched areas: principles and an example investigation of Internet usage in inter-firm relationships, Qualitative Marke Research: An International Journal, Volume6 Number4 2003 pp. 236-247.
- Roberg, Roy; Kuykendal, Jack and Novak, Kenneth (2002). Police Management, Roxbury publishing Company, Los Angeles, California.
- Swanson, Charles R., Territo, Leonard And Taylor, Robert W (2005). Police Administration: Structures, Processes, And Behavior. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

پرو، شہ گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی